

3. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
4. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. / За заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Ліра-К, 2019. 424 с.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30 травня 1997 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>.

ТОЛОЧКО Богдан Віталійович,
здобувач вищої освіти 1 курсу ННІ № 2 НАВС,
спеціальність «Право»
Науковий керівник:
КРИВИЦЬКИЙ Юрій Віталійович,
завідувач кафедри теорії, історії та
філософії права НАВС, к.ю.н., доцент

РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОКАЗУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

В умовах воєнного стану система кримінального судочинства України функціонує в особливому правовому режимі, що зумовлює підвищені вимоги до ефективності, оперативності та об'єктивності доказування. Збройна агресія, активні бойові дії, тимчасова окупація окремих територій, руйнування інфраструктури та обмежений доступ до місць подій створюють суттєві перешкоди для збирання, фіксації та дослідження доказів. За таких умов судова експертиза набуває ключового значення як один із найбільш надійних та об'єктивних засобів встановлення фактичних обставин кримінальних правопорушень. Водночас змінюється характер кримінальних правопорушень, що супроводжується зростанням кількості тяжких воєнних злочинів, зокрема порушень законів і звичаїв війни (норм міжнародного гуманітарного права), екоциду, мародерства, насильства щодо цивільного населення в районах бойових дій, незаконного використання символіки Червоного Хреста, жорстокого поводження з військовополоненими тощо. Зазначені діяння передбачені, зокрема, розділами XIX та XX Кримінального кодексу України [1].

Історико-правовий розвиток судової експертизи засвідчує її еволюцію від епізодичного залучення обізнаних осіб у судочинстві до формування самостійного інституту з чітко визначеними процесуальними засадами та організаційною структурою. У різні історичні періоди використання спеціальних знань мало допоміжний

характер, однак із ускладненням суспільних відносин, розвитком науки й техніки, а також трансформацією злочинності, роль експертної діяльності істотно зросла. Сучасний етап характеризується інституціоналізацією судово-експертної діяльності, її нормативним закріпленням та інтеграцією в систему кримінального судочинства як необхідного елементу доказування, що особливо виразно проявляється в умовах воєнного стану.

Для розслідування перелічених злочинів, судова експертиза набуває нового значення та важливості, адже такого типу правопорушення відбувається масового, а їх кількість зростає з кожним днем повномасштабної агресії РФ проти України. Доказові матеріали під час воєнного стану збирати складно, деякі дані вносяться до реєстру із порушенням криміналістичних методів й правил процесуального законодавства, що ускладнюють формування висновків експертами. Також є необхідність у документуванні військових злочинів й настанні правосуддя, а судова експертиза, у свою чергу, забезпечує швидкість та ефективність процесу розслідування, саме тому її актуальність зростає. Така експертиза є особливою процесуальною формою використання спеціальних знань, за допомогою яких проводять дослідження у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Проведення судової експертизи проводяться на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження, а незалежність судового експерта забезпечується законом в установленому порядку, заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи, існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду та іншими заходами, що визначені у ст. 4 Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ [2]. У теоретико-правовому вимірі судова експертиза постає як складова механізму правозастосування, що забезпечує пізнавальне опосередкування між фактичними обставинами справи та їх юридичною оцінкою. Вона виконує функцію спеціалізованого засобу доказування, який інтегрує до правової діяльності результати наукового пізнання, надаючи їм процесуально допустимої форми. Саме через судову експертизу відбувається трансформація фактичних даних у доказову інформацію, що відповідає вимогам належності, допустимості та достовірності. Такий підхід дозволяє розглядати її не лише як окрему процесуальну дію, а як системний елемент забезпечення обґрунтованості та легітимності кримінального провадження.

У свою чергу Ю.Пілюков проведеними дослідженнями доводить, що найбільш поширеною процесуальною формою використання спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів є залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій. Підбір таких спеціалістів відбувається індивідуально й залежить від багатьох факторів, таких як об'єкт посягання, час, місце тощо. Типовими експертизами можуть бути судово-медичні, молекулярно-генетичні, експертизи зброї, вибухово-технічні, військові, пожежно-технічні, екологічні, комп'ютерно-технічні, оціночні та інші [3].

Під час воєнного стану також зростає важливість саме цифрових доказів. У сучасних умовах ведення війни, з'явилося поняття гібридної та інформаційної війни. Окрім того, існують кіберзлочини, наприклад, хакерські атаки на українські сайти, викрадення даних громадян України із метою подальшої її використання із злочинною метою, пропаганда війни й рашистської символіки, поширення неправдивої інформації тощо. Їх дослідження також потребує спеціальних знань, підготовки, атестації тощо. Окрім того, цифрові докази є особливою формою й потребують ретельною перевірки. Із розвитком штучного конфлікту, перевірка цифрових даних потребує особливої уваги.

Водночас проведення судових експертиз у період воєнного стану супроводжується низкою проблем. Існує велика загроза для життя і здоров'я під час проведення експертиз на безпосередньому місці подій, адже докази необхідно збирати терміново, щоб запобігти їхньому пошкодженню, а атаки країни-агресора в такі моменти не припиняються. Окрім існування загрози цілісності доказів, існує велика проблема у кваліфікації експертів, їх підготовці та кількості. На даний момент існує низка нових експертиз, такі як комп'ютерні експертизи, застосування безпілотних літальних апаратів, аналіз військових дій та фактів, активне застосування міжнародного гуманітарного права та порушення його окупаційними військами тощо. Із розвитком новітніх технологій зростає й потреба у відповідних працівниках, експертах, комісії, підготовці тощо. У воєнний час повноцінне вирішення таких нагальних потреб є майже неможливих. Окрім того, законодавство також потребує кардинальних змін, перегляду основних положень про судову експертизу, процесуальне кримінальне право, положення про військові та воєнні злочини, забезпечення безпеки та повноти досліджень, атестації працівників і т. д.

Крім того, суттєвого значення набуває питання стандартизації та уніфікації методик проведення судових експертиз, особливо у справах про воєнні злочини. Це обумовлено необхідністю забезпечення сумісності доказів із вимогами міжнародного правосуддя, зокрема для їх подальшого використання у міжнародних судових інституціях.

Відповідно, важливим є запровадження міжнародних стандартів, протоколів документування (зокрема, таких як Стамбульський протокол), а також забезпечення належного рівня підготовки експертів відповідно до цих стандартів. Окрему увагу слід приділити питанням взаємодії між органами досудового розслідування, судом, експертними установами та міжнародними організаціями. Ефективна координація дій між цими суб'єктами дозволяє оптимізувати процес збору, передачі та дослідження доказів, уникнути дублювання функцій і забезпечити більш оперативне прийняття процесуальних рішень. У цьому контексті важливим є також створення єдиних інформаційних баз даних щодо зафіксованих воєнних злочинів, що значно полегшує роботу експертів та слідчих.

Отже, судова експертиза відіграє визначальну роль у забезпеченні доказування в умовах воєнного стану, виступаючи одним із найбільш ефективних і надійних засобів встановлення істини у кримінальному провадженні. Вона забезпечує об'єктивність, наукову обґрунтованість і достовірність доказів, що є особливо важливим у ситуаціях, коли інші джерела інформації є обмеженими або недоступними. Водночас сучасні виклики, пов'язані з веденням бойових дій, розвитком новітніх технологій і появою нових видів злочинів, зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення судово-експертної діяльності. Це включає модернізацію законодавства, розвиток матеріально-технічної бази, підвищення кваліфікації експертів, а також активізацію міжнародного співробітництва. Лише за умови комплексного підходу до вирішення зазначених питань судова експертиза зможе повною мірою забезпечити ефективне доказування та сприяти реалізації принципу невідворотності юридичної відповідальності навіть у найскладніших умовах воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
3. Пілюков Ю. Форми використання спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів. Актуальні проблеми правознавства. 2025. № 2 (42). С. 112–117. DOI: 10.35774/app2025.02.112.